

CAVID İSMAYILOV*

AZƏRBAYCAN RƏSSAMLIQ SƏNƏTİNDƏ HÜSEYN ƏLİYEV İMZASI

Məqalədə görkəmli Azərbaycan rəssamı, istedadlı karikatura və mənzərə ustası Hüseyn Əliyevin ömür və sənət yolu haqqında müfəssəl məlumat verilmiş, onun yaradıcılığının spesifik xüsusiyyətləri diqqət mərkəzinə çəkilmişdir. Görkəmli rəssamın həyatının Naxçıvan dövrü, Naxçıvan realist rəssamlıq sənətinin onun yaradıcılığına təsiri, Azərbaycan karikatura sənətinin formalaşmasındakı xidmətləri, özünəməxsus yaradıcılıq üslubu elmi mənbələrə istinad edilərək təhlil və tədqiq olunmuşdur. Vurğulanmışdır ki, Azərbaycanın Xalq rəssamı, “Xalqlar dostluğu” ordenli görkəmli rəssam Hüseyn Əliyev Azərbaycan təsviri sənətində özünəməxsus yolu, dəsti-xətti olan istedadlı fırça ustalarından biridir. Belə ki, uşaqlıq və gəncliyini keçirdiyi qədim Naxçıvanın sirli təbiəti, gözəl mənzərələri, əsrarəngiz tarixi keçmişi və bu keçmişi yaşadan tarixi abidələri, bu diyarın zəngin mədəniyyəti onun dünyagörüşündə, təfəkküründə dərin izlər qoymuş, yaradıcılığının ilkin mərhələsindən başlayaraq davamlı olaraq onun yaradıcılığında Naxçıvan mövzusu aparıcı xətlərdən birini təşkil etmişdir.

Açar sözlər: *rəssamlıq, karikatura, mənzərə janrı, Naxçıvan təbiəti, Xalq rəssamı*

Azərbaycanın Xalq rəssamı, “Xalqlar dostluğu” ordenli görkəmli rəssam Hüseyn Əliyev Azərbaycan təsviri sənətində özünəməxsus yolu, dəsti-xətti olan istedadlı fırça ustalarından biridir. Yaradıcılığında mənzərə janrının aparıcı yer tutduğu istedadlı rəssam fəaliyyətinin ilk dövrlərindən güdrətli karikatura ustası kimi də tanınmışdır. Onun ilk karikaturaları Azərbaycan mətbuatı tarixində ən dəyərli satirik jurnal kimi məşhurlaşan “Molla Nəsrəddin” jurnalında nəşr olunmuşdur. Böyük marağa səbəb olan bu karikaturalar gənc istedadın tez bir zamanda məşhurlaşmasına səbəb olmuşdur.

Hüseyn Əliyev- Azərbaycan rəssamlıq sənətinin inkişafında müstəsna xidmətləri olan istedadlı rəssam 1911-ci ildə Zəngəzurun Comərdli kəndində dünyaya gəlmişdir. 1918-ci ildə ailə Naxçıvana köçmüş, Hüseyn Əliyev də təhsilini burada davam etdirmişdir. Onun həyatı və fəaliyyətinin Naxçıvan dövrü xüsusi bir mərhələ kimi həm onun yaddaşında, həm də haqqındakı tədqiqatlarda öz əksini tapmışdır. Belə ki, uşaqlıq və gəncliyini keçirdiyi qədim Naxçıvanın sirli təbiəti, gözəl mənzərələri, əsrarəngiz tarixi keçmişi və bu keçmişi yaşadan tarixi abidələri, bu diyarın zəngin mədəniyyəti onun dünyagörüşündə, təfəkküründə dərin izlər qoymuş, yaradıcılığının ilkin mərhələsindən başlayaraq davamlı olaraq onun yaradıcılığında Naxçıvan mövzusu aparıcı xətlərdən birini təşkil etmişdir. Hələ orta məktəbdə oxuduğu illərdən incəsənət-rəssamlığa olan həvəs və marağı onun təhsilində də, gələcək həyatında da iz buraxan Azərbaycan realistik rəssamlıq sənətinin banisi Bəhruz Kəngərli ilə görüşlərinə səbəb olmuşdur. Bu illərdən etibarən Bəhruz Kəngərli ilə olan münasibətləri, yaradıcılıq əlaqələri onun yaradıcılıq yolunda mühüm rol oynamışdır. Belə ki, “1922-1931-ci illərdə “Molla Nəsrəddin” satirik jurnalı ilə əməkdaşlıq” (2, s. 100) edən Hüseyn Əliyevin jurnal səhifələrində nəşr olunan karikaturaları onun istedad və bacarığının qısa zamanda üzə çıxmasına səbəb olmuşdur. Rəssamın fəaliyyətinin bu dövründən bəhs edən sənətsünas N. Aliyev qeyd edir ki, ““Molla Nəsrəddin” jurnalında ilk karikaturası çap olunan rəssam çox sevinir və elə həmin il bir-birinin ardınca səkkiz karikatura çap etdirir” (1, s. 122). İstedad və zəhmətin vəhdətində keçən bu illər rəssamın ömür yolunun müəyyənləşməsində böyük rol oynayır. Hüseyn Əliyev 1925-1927-ci illərdə Naxçıvanda Pedaqoji Texnikumda təhsil aldığı illərdə də o, qeyri adi bacarığı ilə diqqəti cəlb etmiş, texniku-

mun divar qəzetində tərtibatçı rəssam, eləcə də bu illərdə görkəmli şair və yazıçıların, dövlət xadimlərinin portretini çəkir. Hüseynin bu qabiliyyətini görən məktəb rəhbərliyi onu 1927-ci ildə Bakı Rəssamlıq Məktəbinə təhsilini davam etdirməyə göndərir. Burada təhsil aldığı illərdə də sənətin sirlərinə dərinlənən Hüseyn Əliyev 1932-ci ildə Sankt-Peterburq Rəssamlıq Akademiyasına qəbul olunur. Buradakı təhsil dövrü onun yaradıcılığının daha da təkmilləşməsi, sənətin sirlərinə dərinlənən yiyələnməsi, dünya səviyyəli rəssamlardan, sənətşünaslardan dərs alması rəssamın dünyagörüşündə və sənətində profesional rəssamlıq mərhələsinə başlanğıc sayıla bilər. Karikatura rəssamlığı sahəsində püxtələşən, “Molla Nəsrəddin” məktəbini uğurla keçən, Bəhrüz Kəngərli sənətinin sehirində, onunla əməkdaşılıqda formalaşan Hüseyn Əliyevin yaradıcılığında karikatura sənəti ömrünün sonuna qədər davam etmişdir. O, 1927-ci ildən ömrünün sonuna, 1991-ci ilə qədər “Kommunist” qəzetində əmək fəaliyyəti ilə məşğul olduğu dövrdə təsviri sənətin digər janrların ilə yanaşı karikatura rəssamlığını davam etdirmişdir. Amma bu o demək deyildir ki, Hüseyn Əliyev yaradıcılığının aparıcı janrı karikatura sənətidir. Onun çoxjanrlı yaradıcılıq yolunda portret, mənzərə, qrafika və digər janrlarda çəkdiyi rəsmlər öz orijinallığı, rəng çalarları, duyum tərz, ideyası və sənət texnikası ilə seçilmiş, onun özünəməxsus sənətkar üslubunu formalaşdırmışdır.

Azərbaycan Respublikasını Xalq rəssamı Hüseyn Əliyevin əsərləri mütəmadi olaraq müxtəlif sərgilərdə sərgilənmiş, onun rənglər dünyasının işığında sənətinin qüdrəti öz əksini tapmışdır. Belə ki, 1938-ci ildə ilk portreti ümumittifaq səviyyəsində sərgilənən və yüksək qiymətləndirilən istedadlı fırça ustasının 1939-cu ildə çəkdiyi M.F.Axundov portreti ikinci yerə layiq görülmüşdür ki, bu da onun yaradıcılığında portret janrının rolu və əhəmiyyətini göstərməkdədir. Beləliklə onun sərgilərinin keçirilməsi mütəmadi hal almağa başlayır. “1971-ci ildə Rumunyanın Konstante şəhərində sərgisi keçirilib. 1971-ci ildə Azərbaycanda fərdi sərgisi keçirilib” (2, s. 100). Səmərəli fəaliyyətinin bəhrəsi olaraq Xalq rəssamı Hüseyn Əliyevin sərgiləri ilə yanaşı onun möhtəşəm tabloları Azərbaycan və dünyanın bir sıra mühüm sənət məkrəzlərinin ekspozisiyasında sərgilənməkdədir. Rəssamın əsərlərindən ibarət katoloqlar 1971, 1976, 1979, 1981, 1983-cü illərdə nəşr olunmaqla sənətsevərlərin ixtiyarına verilmişdir. Belə ki, Hüseyn Əliyev 1977-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar, 1982-ci ildə Xalq rəssamı adına layiq görülmüşdür.

Xalq rəssamı Hüseyn Əliyevin yaradıcılığını səciyyələndirərkən onun karikatura, qrafika, portret, mənzərə janrlarındakı əsərlərinin daha çox olduğunu vurğulamaq gərəyi vardır. Anadan olmasının 100 illiyi tədbirləri və bununla bağlı tədqiqatlarda da rəssamın yaradıcılıq yolundan bəhs edilərkən “Bu istedadlı rəssamın yaradıcılığında portret və təbiət mənzərələri daha çox üstünlük təşkil edirdi” (4), fikirləri ilə yanaşı bir fakt da diqqət mərkəzinə çəkilir ki, “Əsasən qrafika ilə məşğul olmuş Hüseyn Əliyev həm də mənzərə ustası kimi məşhur idi. O, doğma vətənin füsunkar təbiətini seyr etməkdən xüsusi zövq alardı. Rəssamın duyğuları isə rənglərdən ibarət nəhəng bir çələngə çevrilirdi. 1960-1970-ci illərdə yaratdığı peyzajlar sənətin məhz bu janrına yeni nəfəs və ruh gətirmişdi. Doğma yerlərin bənzərsiz təbiəti Hüseyn Əliyevin fırçası ilə kətan üzərində canlandıqca sanki yeni bir möcüzə ilə qarşılaşırdın. Yoluna, izinə, dağına, dərəsinə bələd olduğumuz yurd yerlərinin əzəməti, gözəlliyi önündə bir daha valeh olursan” (4). kimi yüksək elmi dəyəri ilə yanaşı Hüseyn Əliyev sənətinin yüksək estetik-bədii dəyərini ifadə etməkdədir. Bütün varlığı ilə Azərbaycan təbiətinin vurğunu olan, doğma diyarın gözəlliklərini vəsf etməkdən yorulmayan rəssamın mənzərə yaradıcılığında mövzularında həssaslıqla seçildiyini görmək olur. Belə ki, onun mənzərə janrlı tablolarında qədim Azərbaycan torpağının əsrarəngiz təbiətinin müxtəlif lövhələri, təbiət abidələri kətan üzərinə köçürülmüş, həm də xalqımızın tarixi keçmiş, zəngin mədəniyyətini özündə yaşadan tarix-mədəniyyət abidələri ustalıqla, tarixi cizgiləri ilə təsvir olunmuşdur. Onun yaradıcılığının ən məhsuldar dövrü kimi

xarakterizə olunan 1960-80-ci illər yaradıcılığından bəhs edilərkən qeyd olunur ki, “196-80-ci illərdə əsasən akvarel texnikasında mənzərə silsilələri (“Göy göl”, “Sürülər yaylaqda”, “Naxçıvanın dağları”, “Zəngəzur dağlarında”, “Cənub rayonlarında” və s.) yaratmışdır...” (6, s. 142-143). Doğrudan da “Göygöl” mənzərə əsərində Azərbaycan təbiətinin möcuzəsi sayılan Göy gölün realist planda, incə rənglərin harmoniyası ilə yaratdığı tablosu onun təbiətə vurğunluğunu, duyumunu ifadə edirdisə, “Sürülər yaylaqda” tablosunda Azərbaycan xalqının məişət mədəniyyəti, etnoqrafiyasına dair mühüm cizgiləri özündə əks etdirən baxımlı bir əsər ortaya qoyulurdu. Xalq rəssamının rənglər dünyasından bəhs edən, mənzərələrindəki bədii sənətkarlıq məziyyətlərini dəyərləndirən sənətsünas Ruqiyə Arıfızı vurğulayır ki, “Qrafika janrı ilə məşğul olan Hüseyn Əliyev həm də mənzərə ustası kimi məşhur idi. Onun Azərbaycan təbiətinə, eləcə də, Zəngəzur mövzusunda həsr etdiyi tablolar - “Zəngəzur dağları”, “Zəngəzur mənzərəsi”, “Meşədə qış”, “Payız”, “İlandağ” fitri istedadın məhsulu idi.” (5). Onun fitri istedadla yaratdığı mənzərələrində xüsusi bir mərhələ də rəssamın doğulduğu, uşaqlıq və gəncliyini keçirdiyi, uşaqlığın həzin xatirələrinin gizləndiyi Zəngəzur və Naxçıvan mövzulu mənzərə tabloları təşkil edir. Tərcümeyi-hal faktlarından da bəlli olduğu kimi rəssamın düşüncəsində, dünyagörüşündə, sənət dünyasında Zəngəzur və Naxçıvan həyatından aldığı təəssüratlar böyük rol oynamışdır. Bəllidir ki, sənət haqqında ilkin düşüncələrinin formalaşdığı Naxçıvan həyatı onu ömrü boyu izləmiş, həzin və kövrək xatirələrində canlandırıdığı bu illər tablolarında özünəməxsus sənət texnikası ilə canlandırılmışdır. Yaxud da doğulduğu Zəngəzurd keçən uşaqlıq illəri, ermənilərin törətdiyi vəhşiliklər, xalqımıza qarşı ərazi iddiaları rəssamın yaddaşında bir gerçəklə ifadəsini tapırdı ki, bütünlüklə Azərbaycan torpağı, vətənin hər qarışı xalqımızın min illərlə yaşadığı, yaratdığı, zəngin mədəniyyət formalaşdırdığı yurd yerimizdir. Bu yurdun hər qarışı bu millətin min illik mədəni irsini qoruyub yaşatmışdır. Doğma yurda olan sonsuz sevgisinin, məhəbbətinin, heyranlığının kökündə də bu kimi gerçəklər durur, bu şövqlə yaşayıb yaradırdı. İstedadlı rəssamın yaradıcılığında bu kimi məziyyətləri önə çıxaran araşdırmalarda onun Zəngəzur, Naxçıvan sevgisi və bu sevgidən qidalanan mənzərələri bu şəkildə qiymətləndirilir: “Hüseyn Əliyevin Naxçıvan və Zəngəzurla bağlı analoqu olmayan əsərləri var. Xalq rəssamının böyük məharətlə yaratdığı «İlanlı dağ» tablosu son dərəcə orijinal və qeyri-adi gözəlliyə malik əsər kimi bütün sənətsevərlərin diqqətini çəkir. «Urud qalası» peyzajı rəssamın yaradıcılığında ən yaxşı və şah əsərlərdən biridir. Bu sənət nümunəsi təkə orijinal kompozisiyası, quruluşu, obrazlı həllin gözəlliyi ilə deyil, həm də dağ qalasının özünəməxsusluğunu təbii boyalarla verilməsi ilə fərqlənir. Hüseyn Əliyevin Zəngəzur mövzusunda həsr etdiyi akvarel seriyalar da maraqlıdır. Doğma yurdun hər qarışını böyük məhəbbətlə öz duyğularından, təxəyyülündən yaradıcılıqla keçirən görkəmli rəssamın «Zəngəzur mənzərəsi», «Zəngəzur dağları», «Şəki şaləsi», «Comərdli mənzərəsi», «Meşədə qış», «Payız», «Qürub çağı» kimi əsərləri incə müşahidə qabiliyyətinin məhsulu idi.” (4). Rəssamın yaradıcılığında doğma torpağa olan həssas münasibətinin ifadəsi olan tabloları, yaradıcılığında Zəngəzur və Naxçıvan mənzərələrinə müraciətinin bir səbəbi də bunda görülürdü ki, “Sonralar Naxçıvan və Zəngəzura həsr olunmuş peyzaj rəsmləri sanki sənətkarı öz gənclik illərinə qaytarır” (3, s. 4). Bu gerçək isə bütün acılı, şirinli xatirələri ilə Xalq rəssamı Hüseyn Əliyev ömrünün, sənət dünyasının gerçəyi idi.

Azərbaycan rəssamlıq sənətinin inkişafında, çiçəklənməsində özünəməxsus dəsti-xətti, fərdi yaradıcılıq üslubu olan Xalq rəssamı Hüseyn Əliyevin bütövlükdə ömür və sənət yolu Azərbaycan xalqının zəngin mədəniyyətinin, tarixi keçmişinin yaşadılmasına, gəncliyin vətənpərvərlik tərbiyəsinə xidmət edirdi. Bu mənada rəssamın yaradıcılığının milli qayəsini ifadə edən bu fikirlər Hüseyn Əliyev yaradıcılığına verilən yüksək dəyərin ifadəsidir: “Ustad sənətkarlar xalq rəssamının Azərbaycan təbiətinə özünəməxsus baxışını, əsərlərində milli kolo-

ritin qabarıqlığını, gənc nəsilə Vətənə, doğma təbiətə məhəbbət hisslərinin tərbiyəsində əhəmiyyətli rol oynadığını dəfələrlə qeyd etmişlər...” (7).

ƏDƏBİYYAT

1. Aliyev N. Naxçıvan təsviri sənəti XX əsrin birinci yarısı. AMEA Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun “Axtarışlar” jurnalı, 2011, N 2, s. 121-126.
2. Əliyev H. Kataloq. Bakı: Sərvət, 2013, 104 s.
3. Əliyev H. Hüseyn Əliyev: lirik mənşələr. Bakı: İşıq, 1983,
- 4. Mədəniyyət йяруеш / 29 aprel 2011., s. 13.**
5. Mədəniyyət qəzeti / 27 aprel 2011.
6. Naxçıvan Ensiklopediyası. Naxçıvan: 2002, 594 s.
7. <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2011/aprel/170345.htm>.

**Naxçıvan Dövlət Universiteti*

E-mail: c.ismaylov@gmail.com

Cavid İsmayilov

HUSEYN ALIYEV'S SIGNATURE IN AZERBAIJANI ART

The article provides detailed information about the life and career of the prominent Azerbaijani artist, talented master of cartoons and landscapes Huseyn Aliyev, draws attention to the specific features of his work. The Nakhchivan period of the famous artist's life, the influence of Nakhchivan realist painting on his creativity, his services in the formation of Azerbaijani cartoon art, his unique creative style were analyzed and studied with reference to scientific sources. It was noted that the People's Artist of Azerbaijan, prominent artist of the “Friendship of Rights” order Huseyn Aliyev is one of the talented masters of the brush, who has a unique way and line in the fine arts of Azerbaijan. Thus, the mysterious nature, beautiful landscapes, mysterious historical past and historical monuments of ancient Nakhchivan, where he spent his childhood and youth, the rich culture of this land have left deep traces in his worldview, thinking. organized.

Key words: *painting, caricature, landscape genre, Nakhchivan nature, People's artist*

Джавид Исмаилов

ПОДПИСЬ ГУСЕЙНА АЛИЕВА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ИСКУССТВЕ

В статье представлена подробная информация о жизни и творчестве выдающегося азербайджанского художника, талантливого мастера мультфильмов и пейзажей Гусейна Алиева, обращено внимание на особенности его творчества. С привлечением научных источников проанализированы и изучены нахчыванский период жизни известного художника, влияние нахчыванской реалистической живописи на его творчество, его заслуги в формировании азербайджанского карикатуры, его уникальный творческий стиль. Было отмечено, что народный художник Азербайджана, выдающийся художник ордена «Дружба прав» Гусейн Алиев является одним из талантливых мастеров кисти, имеющим

уникальный путь и линию в изобразительном искусстве Азербайджана. Таким образом, загадочная природа, прекрасные пейзажи, загадочное историческое прошлое и исторические памятники древнего Нахчывана, где прошли его детство и юность, богатая культура этой земли оставили глубокий след в его мировоззрении, мышлении.

Ключевые слова: картина, карикатура, пейзажный жанр, природа Нахчывана, Народный художник

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlkin variant 15.08.2021

Son variant 08.09.2021